

بررسی وضعیت رفتارهای دینی در بین دانشجویان^۱

احمد غیاثوند*

E-mail: Ghiasvand_837@yahoo.com

چکیده:

مقاله حاضر پیرامون وضعیت رفتارهای دینی (فردی و جمعی) دانشجویان می‌باشد. این مطالعه به روش پیمایش در بین کلیه دانشجویان دانشگاه‌های تهران (دولتی و آزاد) به روش نمونه‌گیری چند مرحله‌ای در سال ۱۳۸۳-۱۳۸۴ انجام گرفته است و حجم نمونه لازم برابر با فرمول کوکران ۱۲۴۵ نفر برآورد شده است. نتایج بدست آمده بیانگر آن است که رفتارهایی چون؛ روزه گرفتن، امر به معروف و نهی از منکر، رفتن به زیارت اماکن مذهبی و شرکت در مراسم تاسوعا و عاشورا کمتر مورد توجه دانشجویان بوده است و در مقابل رفتارهایی از قبیل؛ نماز خواندن، قرآن خواندن و شرکت در نماز جماعت چندان تفاوتی با جوانان غیر دانشجو و مردم عادی وجود ندارد. سایر یافته‌ها برحسب ویژگی‌های فردی، خانوادگی و تحصیلی نیز تفاوت‌هایی را نشان می‌دهد.

کلیدواژه‌ها: رفتارهای دینی، رفتارهای دینی فردی، رفتارهای دینی

جمعی

۱- مقاله حاضر برگرفته از پژوهشی با عنوان «بررسی نگرش دانشجویان نسبت به رفتارهای دینی» توسط نگارنده است که به سفارش سازمان تبلیغات اسلامی و تحت نظارت جهاد دانشگاهی دانشکده علوم اجتماعی دانشگاه تهران در سال ۱۳۸۴ انجام گرفت.

* دانشجوی دکتری جامعه‌شناسی دانشگاه علامه طباطبایی

مقدمه

جامعه معاصر ایرانی، به لحاظ دینی و در عرصه اجتماعی، دچار چالش‌ها و تزاخم‌های بسیاری با مدرنیته و مؤلفه‌های آن گردیده، که به تبع آن متفکران و محققان مختلفی، بیش از هر زمان دیگر به بررسی وضعیت دین و تحولات آینده آن پرداخته‌اند. براین اساس، در ایران توجه به آثار برنامه‌ریزی دینی بعد از انقلاب و رشد برداشت‌های متفاوت در سطح جامعه، توقعات و انتظارات مقامات دینی و افراد جامعه را افزایش داد به گونه‌ای که وضعیت دینداری و پای‌بندی دینی جوانان با حساسیت بیشتری پی‌گیری می‌شود و اعمال و باورهای دینی آنها مورد بازبینی و آسیب‌شناسی بیشتری قرار می‌گیرد. توجه به وضعیت باورها و رفتارهای دینی در بین جوانان در سطح کلان را می‌توان ناشی از فرایند نوسازی جامعه ایرانی، آثار جهانی شدن، هم‌کنشی با جهان مدرن و برخورد با جریان‌های بین‌المللی دانست. در سطح میانه، آثار تراکم جمعیتی و ساختاری وضعیت جوانان جامعه موجب گردید نیروی‌های اجتماعی جدید به لحاظ تعیین‌کنندگی در عرصه بهگشت اجتماعی به ایفای نقش پردازند. در سطح خرد نیز جوانان به نیروهای کیفی و اثرگذار در تحولات دینی تبدیل شده‌اند.

این جابه‌جایی در نظام ساختی، منجر به توجه بیشتر به بررسی اعمال و رفتارهای دینی جوانان شده است. به همین منظور با عنایت به ضرورت مطالعات اجتماعی دین و نیز توسعه و گسترش آن در جهت طرح آثار، اندیشه‌ها و نتایج تحقیقی مرتبط با مسائل و چالش‌های پیش‌روی و نیز لزوم پی‌گیری آسیب‌شناسانه این قضیه در بین نسل جدید، مقاله حاضر با نگاهی توصیفی - شناختی، به «بررسی وضعیت رفتارهای دینی دانشجویان» می‌پردازد.

بنابراین، پژوهش حاضر در صدد پاسخ بدین سؤالات پژوهشی است که: (۱) وضعیت رفتارهای دینی دانشجویان در ابعاد مختلف چگونه است؟ و چه نوع قضاوتی می‌توان در این باره نمود؟ (۲) این وضعیت بر حسب ویژگی‌های فردی، تحصیلی و خانوادگی آنها چگونه قابل تبیین و آسیب‌شناسی است؟

دین و نظریات عمده جامعه‌شناسی دین

نقطه آغاز برای مطالعه هر پدیده، تعیین معیاری است که با آن بتوان پدیده مورد نظر را از سایر پدیده‌ها مشخص و متمایز کرد. در واقع دو رویکرد اصلی را می‌توان در ادبیات مربوط به تعریف دین متمایز نمود: رویکرد کارکردگرا و رویکرد جوهری (گریل و توماس، ۱۹۹۴: ۳). تعاریف کارکردگرایی دین، عمدتاً دین را به عنوان

پدیده‌ای در نظر می‌گیرد که عهده‌دار کارکردهای اجتماعی و یا روانی خاصی مثل انسجام اجتماعی (دورکیم^۱، ۱۹۶۴: ۴)؛ نظام معنایی فراگیر (لوکمان^۲، ۱۹۶۴: ۴)؛ یا معنای غایی (بینگر^۳، ۱۹۶۷: ۷۰) است و با این کارکردها شناسایی می‌شود. تعریف جوهری از دین، همان ترتیبی است که مردم عادی آن را می‌فهمند. در نتیجه، بر طبق این تعاریف، اصولاً دین عبارت است از: باورها و عباداتی که ناظر به موجودات مقدس متعالی و الگوهای اجتماعی ارتباط با آنهاست (اسپیرو^۴، ۱۹۶۰: ۹۶-۹۸ و رابرتسون^۵، ۱۹۷۰: ۴۷). بر این اساس، در میان صاحب‌نظران علوم اجتماعی، دو رویکرد اصلی در مطالعه دین را می‌توان در نظر داشت. رویکرد نخست متعلق به گروهی است که بر بعد رفتاری و اعمال دینی تأکید کرده‌اند؛ نظیر اسمیت و دورکیم. از نظر اسمیت عملکردهای مذهبی مانند رفتار و تشریفات، اهمیت اساسی در دینداری دارند و لذا برای شناخت دین باید نخست شیوه‌های عملکرد مردم را تحلیل کرد (طالبی، ۱۳۸۰: ۸۰). بنابراین، عملکرد اهمیت درجه یک و باورها اهمیت درجه دو دارند (همیلتون، ۱۳۷۷: ۱۶۹). دورکیم نیز در تعریف و تحلیل دین با تأکید عمده بر رفتار دینی، آن را موجب تقویت باورها و ارتقای همبستگی اجتماعی می‌داند. از نظر رادکلیف براون نیز آنچه اهمیت دارد، همان است که مردم در عمل انجام می‌دهند (همان، ۲۱۶-۲۱۷). رویکرد دوم از آن گروهی است که به جنبه‌های معنایی، ذهنی و نمادین دین توجه خاص نشان داده و آن را پدیده‌ای بشری دانسته‌اند نظیر؛ گیرتز، برگر و کلمن. در این دیدگاه، اعمال و رفتار فرع بر نهادها و معانی هستند و نقش آن‌ها گوشزد کردن معانی متبلور در فرهنگ است. بنابر آنچه گذشت، رویکردهای عمده نظری در جامعه‌شناسی دین قابل تقلیل به دو بعد نظریه‌پردازان «معناگرا» - که از پیشگامان آن ماکس وبر- و «رفتارگرا» - که یکی از عمده‌ترین متفکران آن دورکیم است - می‌باشد. سایر نظریه‌ها نیز به‌نحوی در این دسته‌بندی قرار می‌گیرند. بنابراین در بحث از سنجش وضعیت دینداری دانشجویان، با تکیه بر رویکرد دورکیم رفتارهای دینی دانشجویان را مورد مذاقه و سنجش قرار می‌دهیم.

رهیافت‌های سنجش دینداری

دینداری یکی از متغیرهای عمده و در عین حال پیچیده است و محققان بسیاری از طریق آن کوشیده‌اند در پژوهش‌های اجتماعی، به سنجش میزان مذهبی بودن افراد جامعه بپردازند.

1- Durkheim
2- Lukman

3- Yinger
4- Spiro

5- Robertson

مطالعه ادبیات جامعه‌شناختی دین در حوزه تعریف عملیاتی برای دینداری را می‌توان در دو رهیافت کلی دسته‌بندی نمود:

الف) رهیافت جامعه‌شناختی - روان‌شناختی

رهیافت جامعه‌شناختی در تعریف دینداری، از آثار دینی دورکیم تأثیر پذیرفته است. «نگرش جمعی - اجتماعی به واسطه نفوذ و اثر دورکیم (صور ابتدایی و حیات دینی) ایجاد شده که در آن دین اساساً پدیده‌ای جمعی معرفی می‌شود تا پدیده‌ای فردی» (کوزر، ۱۹۷۷: ۱۳۷).

روان‌شناسان دین، نیز دین را با تمرکز بر سوگیری‌ها یا رویکردهای ذهنی‌ای که افراد را به سمت باورهای مذهبی‌شان سوق می‌دهد، تعریف عملیاتی کرده‌اند. آلپورت (۱۹۵۰)، چهره بارز این دسته از روان‌شناسان بود که ابتدا، میان دو نوع نهادی‌شده و درونی‌شده دین تمایز گذاشت تا ارتباط گرایش‌های مختلف را با این دو مقوله نشان دهد. سپس واژه‌های باور بیرونی^۱ و درونی^۲ را به کار برد تا ارتباط میان سبک‌های شخصیتی و سوگیری‌های انگیزشی از یک سو، و نوع و محتوای باور مذهبی از سوی دیگر را، ترسیم کند (همان).

با مقایسه دو رهیافت فوق، به نظر می‌رسد رویکرد اول در پی عرضه نوعی سنخ‌شناسی توصیفی از پای‌بندی^۳ دینی است که بر ویژگی‌های تعامل اجتماعی فرد معتقد، مبتنی است؛ در حالی که رویکرد دوم، عمدتاً به دنبال عرضه نوعی سنخ‌شناسی علمی است که در آن انگیزه فرد معتقد، در کنار گرایش او به نوعی باور دینی در نظر گرفته می‌شود. در هر حال، این دو رویکرد، دو سر یک طیف هستند. همچنانکه بسیاری از دانشمندان این دو را یک الگو قرار داده‌اند (گلاک و استارک، ۱۹۶۵: ۲۶).

ب) رهیافت یک‌بعدی - چندبعدی

مطابق با نظر رونالد جانسون^۴ جامعه‌شناسان و پژوهشگران برای تعریف و کاربرست این مفهوم (دین)، دو رهیافت اساسی را اتخاذ کرده‌اند. رهیافت نخست که عمدتاً سنجش یک‌بعدی به حساب می‌آید، بیشتر به آن دسته از پژوهش‌ها و پژوهشگرانی راجع است که دینداری را فقط برحسب تعلق گروهی^۵ مورد توجه قرار داده‌اند. رهیافت دوم یا رهیافت چند بعدی^۶ نیز توسط جامعه‌شناسانی همچون جوزف فیشر^۷، چارلز گلاک^۸ و ردنی استارک^۹، مورد سنجش قرار گرفت (جانستون، ۱۹۹۲: ۶۰ و نبوی، ۱۳۸۰: ۳۷-۴۳).

1- Extrinsic
2- Intrinsic
3- Involvement

4- R. Johnstone
5- Group Affiliation
6- Multidimensional

7- Josef Fichter
8- Charls Glock
9- Rodney Stark

به‌طور خلاصه، آنچه از دو رهیافت فوق می‌توان استنباط نمود، این است که گرچه هر یک از رهیافت‌ها سعی نموده‌اند به شکلی ابتدایی تا بسیار پیچیده، به سنجش دینداری افراد در طی سال‌های متمادی بپردازند؛ اما آنچه محرز است وجود سه بعد یا معیار مشترک در بین این رهیافت‌هاست که عبارتند از باور دینی، شناخت دینی و رفتار دینی. در این میان، توجه به مؤلفه‌های رفتار دینی به عنوان یکی از مهمترین ملاک‌های دینداری افراد مورد توجه بسیاری از متفکران و محققان در سنجش دینداری قرار گرفته است. در این پژوهش نیز با تأسی از رویکرد نظری دورکیم، فقط به مطالعه این بعد از دینداری اکتفا شده تا بتوان ابعاد و شاخص‌های آن را در بین دانشجویان بررسی نمود.

سنجش مفهوم رفتارهای دینی

در این بررسی، رفتارهای دینی به رفتارهایی گفته می‌شود که از نظر شرعی و فقهی در حوزه اصول و فروع دین جای می‌گیرند و احکام دینی لازم در مورد آنها توضیح و تشریح گردیده است. به عبارتی، در بین معتقدان به دین، رفتارهای نمونه‌ای به حساب می‌آیند که از پیروان هر دین انتظار می‌رود در قالب «مراسمی» خاص و معین آنها را به جا آورند. این شعائر، بر حسب موارد مختلف، در نهایت به دو مؤلفه «رفتارهای دینی فردی» (از قبیل نمازخواندن، روزه‌گرفتن، قرآن‌خواندن، رفتن به زیارت اماکن مذهبی، امر به معروف و نهی از منکر) و «رفتارهای دینی جمعی» (از قبیل شرکت در نماز جماعت، شرکت در مراسم تاسوعا و عاشورا) تفکیک می‌گردند.

اعتبار و روایی مفهوم رفتار دینی

در این مطالعه، برای سنجش اعتبار^۱ مفهوم رفتار دینی، از اعتبار صوری و تجربی استفاده شده است. بر این اساس بعد از تهیه پرسش‌نامه اولیه، سؤالات به متخصصان مختلف علوم اجتماعی و نیز افرادی که به صورت تخصصی در حوزه دین مطالعات نظری و تجربی متفاوتی داشته‌اند، داده شد تا درباره اعتبار آنها قضاوت نمایند (اعتبار صوری). به منظور بررسی اعتبار تجربی، با توجه به تکیه اساسی تحقیق درباره سنجش رفتارهای دینی در بین دانشجویان، از پاسخگویان خواسته شد تا میزان مذهبی بودن (خودپنداره مذهبی) خود را بیان نمایند. انجام ضریب همبستگی پیرسون میان «خودپنداره مذهبی» دانشجویان با مقیاس «رفتارهای دینی»، برابر با $r=0/60$ است که به لحاظ آماری، سطح معناداری مطلوبی را نشان می‌دهد ($S=0/000$). بعد از حصول

1- Validity

اطمینان از اعتبار سؤالات، اقدام به سنجش روایی سؤالات بر اساس روش آلفای کرونباخ نموده‌ایم. نتیجه محاسبات برآورد اعتبار مقیاس «رفتارهای دینی»، حاکی از آن است که مقدار ضریب آلفا در سطح مطلوبی است ($\text{Alpha} = 0/85$). از سویی، آلفای کمینه مربوط به شاخص «زیارت اماکن مذهبی» می‌باشد و آلفای بیشینه، شاخص «امر به معرف و نهی از منکر» را دربرمی‌گیرد.

روش‌شناسی پژوهش

پژوهش حاضر به روش پیمایشی صورت گرفته است. جامعه آماری این تحقیق را کلیه دانشجویان دختر و پسر دانشگاه‌های شهر تهران (دولتی و آزاد) در سال تحصیلی ۸۴-۱۳۸۳ تشکیل می‌دهند. در عین حال، برابر با فرمول کوکران، مشخص گردید که نمونه تحقیق می‌بایست برابر با ۱۲۰۰ نفر باشد که در حجم نهایی، به ۱۲۴۵ نفر افزایش یافت. شیوه نمونه‌گیری این مطالعه، «نمونه‌گیری چند مرحله‌ای» است؛ به طوری که سعی شد طی مراحل متفاوت و به تدریج، به نمونه واقعی دست یافت.

ویژگی نمونه‌ای دانشجویان

در بین دانشجویان مورد مطالعه، ۵۰/۸ درصد را دختران و ۴۹/۲ درصد را پسران تشکیل می‌دهند. در بین پاسخگویان نمونه، ۵۵/۶ درصد از دانشگاه دولتی و ۴۴/۴ درصد از دانشگاه آزاد اسلامی هستند. در بین این افراد، ۳۸ درصد در گروه تحصیلی علوم انسانی، ۱۲/۱ درصد از علوم پایه، ۲۴/۳ درصد از فنی و مهندسی، ۵/۹ درصد از کشاورزی و دامپزشکی، ۱۳/۵ درصد از علوم پزشکی و ۶/۲ درصد از گروه هنر مشغول به تحصیل می‌باشند. البته در نمونه مورد بررسی، ۷۳/۳ درصد از دانشجویان در مقطع کارشناسی، ۱۳/۳ درصد در کارشناسی ارشد، ۹/۵ درصد در دکتری حرفه‌ای، ۲/۳ درصد در مقطع دکتری تخصصی و ۱/۷ درصد در مقطع کاردانی تحصیل می‌کنند.

وضعیت رفتارهای دینی

در ادامه به منظور بررسی وضعیت رفتارهای دینی دانشجویان، به توصیف و تحلیل آماری هر یک از متغیرهای تحقیق پرداخته می‌شود.

۱- وضعیت میزان نماز خواندن در بین دانشجویان

۱-۱- میزان نماز خواندن

بررسی یافته‌های به دست آمده درباره میزان نمازخواندن در بین دانشجویان، نشان

می‌دهد که کمتر از نیمی از آنها «همیشه» (۴۴/۷ درصد) نماز می‌خوانند. این نسبت به علاوه ۲۱/۹ درصد از کسانی که «اکثر اوقات» نماز به جای می‌آورند، بیانگر آن است که در مجموع، حدود ۶۶/۶ درصد دانشجویان، در حد «زیاد» نماز می‌خوانند. در مقابل، ۱۰/۵ درصد از دانشجویان، تارک نماز به حساب می‌آیند. همچنین ۸/۲ درصد «به ندرت» و ۱۴/۷ درصد، «گاهی اوقات» این رفتار مذهبی را انجام می‌دهند.

در جدول زیر، وضعیت میزان نمازخواندن دانشجویان ایرانی در پژوهش‌های مختلف گزارش شده است. در پژوهش طالبی ۶۸/۷ درصد (۱۳۷۳)، غیاثوند ۶۶ درصد (۱۳۸۰)، سراج زاده و جواهری ۸۱/۵ درصد (۱۳۸۱)، میرسندسی ۷۰ درصد (۱۳۸۳)، علیزاده ۷۷ درصد (۱۳۸۳) در حد زیاد نماز می‌خوانند. بنابراین، در مجموع می‌توان گفت که ۶۵ تا ۷۰ درصد دانشجویان، همیشه نماز به جای می‌آورند (به استثنای پژوهش سراج‌زاده و جواهری ۸۱/۵ درصد).

در واقع، مطالعه این وضعیت حاکی از آن است که بین ۱۵ تا ۲۰ درصد دانشجویان در حد «کم» نماز می‌خوانند و یا به‌طور دقیق‌تر ۱۰ درصد تارک نماز هستند. مقایسه این ارقام با یافته‌های به‌دست آمده از پژوهش «پیمایش ارزش‌ها و نگرش‌های ایرانیان» در سال ۱۳۸۲، که نشانگر میزان نمازخواندن مردم عادی سراسر کشور می‌باشد، حاکی از آن است که ۶۹/۵ درصد از افراد جامعه، در حد «زیاد» نماز می‌خوانند (در مقابل ۶۶/۶ درصد از دانشجویان) و در مقابل، ۱۲/۸ درصد در حد «کم» بدین فریضه دینی می‌پردازند (۱۸/۷ درصد از دانشجویان). بنابراین می‌توان نتیجه گرفت که چندان تفاوت مشهودی بین وضعیت نمازخواندن دانشجویان در مقایسه با مردم سراسر کشور بر حسب سنین و سطوح تحصیلی مختلف مشاهده نمی‌گردد. براین اساس می‌توان میزان اهمیت و توجه به نماز را در بین دانشجویان، پدیده‌ای عادی و مطابق با وضعیت عمومی جامعه دانست.

جدول شماره ۱: یافته‌های پژوهش‌های انجام شده پیرامون میزان نمازخواندن دانشجویان

پژوهش حاضر، دانشجویان دولتی و آزاد تهران / ۸۴	اصلاً	به ندرت	گاهی اوقات	اکثر اوقات	همیشه	جمع
	۱۰/۵	۸/۲	۱۴/۷	۲۱/۹	۴۴/۷	۱۲۳۶
طالبی، دانشجویان دولتی مراکز استان‌ها / ۷۳	اصلاً	-	گاهی اوقات	غالباً	همیشه	جمع
	۵/۲	-	۱۰/۵	۱۵	۶۸/۷	۱۸۵۰
غیاثوند، دانشجویان دانشگاه تهران / ۸۰	اصلاً	کم	متوسط	زیاد	کاملاً	جمع
	۱۰/۷	۷	۱۵/۲	۱۶/۲	۴۹/۸	۲۴۳

اصلاً	به ندرت	بعضی روزها	بیشتر روزها	هر روز	جمع
۴/۹	۵/۷	۷/۹	۱۰	۷۱/۵	۱۴۶۵
اصلاً	خیلی کم	روزهای تعطیل	بعضی اوقات	هر روز	جمع
۱۰/۶	۱۰/۱	۰/۵	۲۰/۷	۵۶/۳	۳۹۶
کم	متوسط	زیاد	جمع	میرسندهی، دانشجویان دولتی تهران/۸۳	
۱۸/۹	۱۱/۱	۷۰	۳۷۹		
کم	متوسط	زیاد	جمع	پیمایش ارزش‌ها و نگرش ایرانیان، مردم کل کشور/۸۲	
۱۲/۸	۱۷/۶	۶۹/۷	۴۵۵۱		

۱-۲- رابطه ویژگی‌های عمومی دانشجویان با نمازخواندن

الف) جنسیت و نمازخواندن: بررسی رابطه آماری بین دو متغیر جنسیت و میزان نمازخواندن، نشان می‌دهد که دختران، به طور معناداری نسبت به پسران بیشتر نماز می‌خوانند ($S=0/02$). انجام آزمون آماری خی دو و کرامر، به خوبی این رابطه را تأیید می‌نماید. در واقع، در طیف کسانی که «همیشه» نماز می‌خوانند، ۴۸ درصد از دختران و ۴۱/۱ درصد از پسران قرار دارند. در مقابل، ۱۳ درصد از پسران و ۸/۱ درصد از دختران «اصلاً» نماز نمی‌خوانند و تارک آن به حساب می‌آیند.

ب) پایگاه اقتصادی - اجتماعی خانواده و نمازخواندن: نتایج به دست آمده از آزمون‌های آماری مختلف، بیانگر آن است که دانشجویانی که پایگاه اقتصادی - اجتماعی سطح بالایی دارند، نسبت به پایگاه‌های پایین، تقید کمتری به نمازخواندن دارند. این یافته در سطح معناداری مطلوبی ($S=0/000$) به تأیید رسیده است، به گونه‌ای که در بین افراد نمازخوان و تارک نماز، این کاستی تدریجی به خوبی مشهود است. در واقع، دارندگان پایگاه اقتصادی - اجتماعی خیلی پایین ۵۲/۷ درصد، پایین ۴۹/۶، متوسط ۴۴/۷ درصد، بالا ۴۱/۷ درصد و نیز خیلی بالا ۳۳/۵ درصد «همیشه» نماز می‌خوانند و در مقابل به ترتیب ۷/۵، ۵/۲، ۱۳/۳ و ۲۳/۳ درصد، نماز به جای نمی‌آورند.

ج) نوع دانشگاه و نمازخواندن: بررسی به عمل آمده، نشان می‌دهد که بین نوع دانشگاه با میزان نماز خواندن تفاوت چندانی وجود ندارد. ارقام جدول مربوطه (۲-۳-۳-۵)، بیانگر آن است که ۴۳ درصد از دانشجویان دانشگاه دولتی و ۴۶/۷ درصد از دانشگاه آزاد، «همیشه» نماز می‌خوانند. در مقابل، در سطح افراد تارک نماز به ترتیب ۱۲/۴ و ۸/۲ درصد از دانشجویان قرار دارد. این تفاوت چندان معنادار نیست تا به لحاظ آماری تأیید گردد ($S=0/48$).

۲- وضعیت میزان روزه گرفتن در بین دانشجویان
۲-۱- میزان روزه گرفتن

نتایج میزان روزه گرفتن دانشجویان طی سال‌های مختلف، در جدول مربوطه گزارش شده است. چنانچه مشاهده می‌گردد، نسبت کسانی که در حد «زیاد» (جمع گزینه‌های همیشه و اکثر اوقات یا بیشتر روزها) روزه می‌گیرند، ۷۱/۷ درصد است. در مقابل، نسبت افرادی که در حد «کم» (اصلاً و به ندرت) مقید به روزه هستند، ۱۸/۵ درصد می‌باشند. یافته‌های دیگر بدین شرح است:

در پژوهش طالبی ۶۸/۷ درصد، غیاثوند ۷۱/۶ درصد، سراج‌زاده و جواهری ۸۶/۷ درصد، میرسندسی ۷۹/۷ درصد، علیزاده ۷۰/۲ درصد در حد زیاد و در مقابل، کسانی که در حد کم مقید به روزه‌داری می‌باشند، در مطالعه طالبی ۱۵/۷ درصد، غیاثوند ۱۴ درصد، سراج‌زاده و جواهری ۷/۲ درصد، میرسندسی ۱۳/۱ درصد و علیزاده ۱۰/۶ درصد هستند. بنابراین می‌توان نتیجه گرفت که بین ۶۵ تا ۷۰ درصد دانشجویان همیشه و ۱۵ تا ۲۰ درصد، در حد کم در ماه مبارک رمضان روزه می‌گیرند.

در این باره، داده‌های پیمایش ارزش‌ها و نگرش‌های ایرانیان (موج دوم در سال ۸۲ در سراسر کشور)، بیانگر آن است که ۵ درصد مردم جامعه در حد کم و ۸۵/۸ درصد در حد زیاد روزه می‌گیرند که در مقایسه با پژوهش حاضر، ۱۵ درصد از دانشجویان نسبت به افراد عادی، کمتر به روزه‌داری می‌پردازند.

جدول شماره ۲: یافته‌های پژوهش‌های انجام‌شده پیرامون میزان روزه گرفتن دانشجویان

پژوهش حاضر/۸۴	اصلاً	به ندرت	گاهی اوقات	اکثر اوقات	همیشه	جمع
	۱۰/۴	۸/۱	۹/۹	۱۵/۹	۵۵/۸	۱۲۴۵
طالبی/۷۳	اصلاً	-	گاهی اوقات	غالباً	همیشه	جمع
	۵/۲	-	۱۰/۵	۱۵	۶۸/۷	۱۸۵۰
غیاثوند/۸۰	اصلاً	کم	متوسط	زیاد	کاملاً	جمع
	۷/۸	۶/۲	۱۳/۱	۹/۹	۶۱/۷	۲۴۳
سراج‌زاده و جواهری/۸۱	اصلاً	به ندرت	بعضی روزها	بیشتر روزها	هر روز	جمع
	۴/۲	۳	۶/۱	۱۲/۸	۷۳/۹	۱۴۶۴
علیزاده/۸۳	اصلاً	-	بعضی روزها	بیشتر روزها	هر روز	جمع
	۱۰/۶	-	۱۶/۹	۱۴/۴	۵۵/۸	۳۹۶
میرسندسی/۸۳	کم	کم	متوسط	زیاد		جمع
	۱۳/۱		۷/۳	۷۹/۷		۳۷۹
پیمایش ارزش‌ها و نگرش‌های ایرانیان/۸۲	کم	کم	متوسط	زیاد		جمع
	۵	۵	۹/۲	۸۵/۸		۴۵۰۹

۲-۲- رابطه ویژگی‌های عمومی دانشجویان با روزه گرفتن

الف) جنسیت و روزه گرفتن: بین میزان روزه گرفتن دختران و پسران دانشجوی، چندان تفاوتی وجود ندارد. انجام آزمون آماری مختلف، این رابطه را به لحاظ آماری تأیید ننموده است ($S=0/30$).

ب) پایگاه اقتصادی - اجتماعی خانواده و روزه گرفتن: یافته‌های حاصل از رابطه آماری بین دو متغیر مورد بررسی، نشان می‌دهد، دانشجویانی که پایگاه اقتصادی - اجتماعی «خیلی پایین» (۶۹ درصد) و «پایین» (۶۲/۹ درصد) دارند، در مقایسه با کسانی که در سطح «بالا» (۵۰ درصد) و «خیلی بالا» (۴۰/۴ درصد) قرار دارند، بیشتر به روزه گرفتن در ماه رمضان مقیدند. در سطح کسانی که «اصلاً» روزه نمی‌گیرند، این تفاوت سلسله‌مراتبی به‌طور معکوس نمایان است. از این رو، این تفاوت به‌لحاظ آماری تأیید شده است ($S=0/000$).

ج) نوع دانشگاه و روزه گرفتن: ارتباط آماری میزان روزه گرفتن در بین دانشجویان، بر حسب نوع دانشگاه (آزاد یا دولتی) معنادار نگردیده است ($S=0/30$). این امر از آن روست که ۵۷ درصد از دانشجویان مشغول به تحصیل در دانشگاه آزاد و نیز ۵۴/۹ درصد از دانشجویان دانشگاه دولتی، «همیشه» روزه می‌گیرند. در سر طیف کسانی که «اصلاً» روزه نمی‌گیرند، ۸/۲ درصد از دانشگاه آزاد و ۱۲ درصد دولتی می‌باشند. بنابراین این ارتباط به‌لحاظ آماری تأیید نگردیده است.

۳- وضعیت میزان قرآن خواندن در بین دانشجویان

۳-۱- میزان قرآن خواندن

بررسی‌ها حکایت از آن دارد که ۳۹/۸ درصد دانشجویان در حد «کم» و ۱۳ درصد در حد «زیاد» قرآن تلاوت می‌نمایند. همچنین در پژوهش غیاثوند ۴۹/۷ درصد در حد کم و ۱۱/۹ درصد در حد زیاد؛ سراج‌زاده و جواهری ۲۱/۹ درصد در حد کم و ۳۳/۴ درصد در حد زیاد؛ میرسندهی ۳۵/۵ درصد در حد کم و ۳۷/۲ درصد در حد زیاد؛ علیزاده ۴۰/۱ درصد در حد کم و ۲۰/۷ درصد در حد زیاد؛ و در تحقیق زارع، ۳۹/۱ درصد در حد کم و ۲۷ درصد در حد زیاد قرآن می‌خوانند.

توصیف آماری یافته‌های مختلف نشان می‌دهد که نسبت کسانی که در حد «کم» قرآن می‌خوانند، به‌طور متوسط ۴۰ درصد است (به استثناء پژوهش سراج‌زاده و جواهری ۲۱/۹ درصد). در مقابل، کسانی که «همیشه» قرآن تلاوت می‌کنند، بین ۱۰ تا ۳۰ درصد در نوسانند. در یافته‌های موج دوم طرح ملی وزارت ارشاد، میزان تلاوت قرآن در بین مردم ایران در حد کم برابر با ۴۱/۳ و در حد زیاد برابر با ۲۰ درصد است که تقریباً برابر با نسبت دانشجویان در این باره می‌باشد.

جدول شماره ۳: یافته‌های پژوهش‌های انجام‌شده پیرامون میزان قرآن‌خواندن دانشجویان

جمع	همیشه	اکثر اوقات	گاهی اوقات	به ندرت	اصلاً	پژوهش حاضر/ ۸۴
۱۲۴۵	۳/۲	۹/۸	۴۷/۲	۲۹/۷	۱۰/۱	
جمع	همیشه	زیاد	تا حدودی	کم	اصلاً	غیاثوند/ ۸۰
۲۴۳	۲/۱	۹/۸	۳۸/۶	۳۰/۸	۱۸/۹	
جمع	هر روز	هفته‌ای یک بار	بعضی روزها	به ندرت	اصلاً	سراج‌زاده و جواهری/ ۸۱
۱۴۶۶	۱۸/۳	۱۵/۱	۴۴/۷	۱۸/۳	۳/۶	
جمع	روزی یک بار	هفته‌ای یک بار	گاهی	به ندرت	اصلاً	علیزاده/ ۸۳
۳۹۶	۱۱/۹	۸/۸	۳۷/۶	۳۱/۳	۸/۸	
جمع	زیاد	متوسط	کم			میرسندهی/ ۸۳
۳۷۹	۳۷/۲	۲۷/۴	۳۵/۵			
جمع	زیاد	متوسط	کم	اصلاً	زارع/ ۸۴	
۲۳۰	۲۷	۳۰/۹	۳۵/۵	۱۳		
جمع	زیاد	متوسط	کم			پیمایش ارزش‌ها و نگرش‌های ایرانیان/ ۸۲
۴۵۰۹	۲۰	۲۸/۱	۴۱/۳			

۳-۲- رابطه ویژگی‌های عمومی دانشجویان با قرآن‌خواندن

الف) جنسیت و قرآن‌خواندن: در بین دانشجویانی که «اصلاً» قرآن تلاوت نمی‌نمایند، ۷/۲ درصد از دختران و ۱۳/۲ درصد از پسران وجود دارد. همچنین ۳/۲ درصد از دختران و ۳/۳ از پسران «همیشه» و ۱۱/۳ درصد از دختران و ۸/۳ درصد از پسران، «اکثر اوقات» قرآن می‌خوانند. تفاوت محسوس در توجه و تلاوت بیشتر قرآن در بین دختران نسبت به پسران، در سطح معناداری به اثبات رسیده است ($S=0/000$). بنابراین، دانشجویان دختر نسبت به پسر، هر از گاهی بیشتر قرآن می‌خوانند.

ب) پایگاه اقتصادی - اجتماعی خانواده و قرآن‌خواندن: در سطح کسانی که چندان توجهی به قرآن‌خواندن ندارند، به ترتیب ۷ و ۴/۸ از دانشجویان، پایگاهی در سطح خیلی پایین و پایین دارند. در مقابل، ۱۲/۲ و ۱۳/۹ درصد دارای پایگاه خیلی بالا و بالا هستند. گرچه در طیف افرادی که همیشه قرآن می‌خوانند، نسبت‌ها برابر هستند و این امر موجب شده تا رابطه آماری بین دو متغیر معنادار نگردد ($S=0/08$).

ج) نوع دانشگاه و قرآن‌خواندن: بررسی نتایج رابطه آماری بین دو متغیر فوق، از طریق آزمون‌های خی دو و کرامر، بیانگر عدم تأیید این فرضیه است ($S=0/38$). بنابراین با عنایت به اندک تفاوت‌های موجود، نمی‌توان بین این دو متغیر رابطه معناداری برقرار کرد.

۴- وضعیت میزان شرکت در نماز جماعت در بین دانشجویان

۴-۱- میزان شرکت در نماز جماعت

بررسی‌ها درباره میزان شرکت دانشجویان در نماز جماعت، بیانگر آن است که بیش از نیمی از آنها (در حد «اصلاً» و یا «به ندرت») در این مراسم، مشارکت ندارند. در مقابل، میزان شرکت‌کنندگان بسیار (هر روز یا همیشه) در نماز جماعت، کمتر از ۵ درصد می‌باشد. سایر یافته‌ها بیانگر آن است که در سطح «کم» در پژوهش حاضر ۶۱/۷ درصد، گیائوند ۵۲/۱ درصد، میرسندسی ۵۷/۳ درصد، علیزاده ۵۵/۶ درصد، زارع ۵۵/۲ درصد و در مقابل، در سطح زیاد، به ترتیب فوق ۱۲/۸، ۱۰/۵، ۱۹/۸، ۴/۶، ۱۳/۲ درصد از دانشجویان در نماز جماعت شرکت می‌کنند. بنابراین اقبال دانشجویان به شرکت در نماز جماعت بسیار پایین است. البته در طرح ملی پیمایش ارزش و نگرش ایرانیان، ۵۹/۲ درصد در حد کم، ۲۶/۹ درصد در حد متوسط و ۱۳/۹ درصد در حد زیاد در نماز جماعت شرکت می‌نمایند، که اختلاف شرکت مردم سراسر کشور با میزان مشارکت دانشجویان، تقریباً در سطح یکسانی است.

در مجموع می‌توان گفت که میزان شرکت در نماز جماعت، بر حسب یافته‌های به دست آمده، پایین است؛ اما این نسبت پایین، در بین مردم سراسر کشور هم وجود دارد و بر این اساس، امری طبیعی است. به بیان دیگر، چنانچه به عنوان مسأله دینی قابل طرح باشد، به جوان بودن، تحصیل در دانشگاه و مسایلی از این دست بر نمی‌گردد.

جدول شماره ۴: یافته‌های پژوهش‌های انجام شده پیرامون شرکت در نماز جماعت دانشجویان

پژوهش حاضر/۸۴	اصلاً	به ندرت	گاهی اوقات	اکثر اوقات	همیشه	جمع
۸۴/ حاضر	۳۱/۹	۲۹/۷	۲۵/۶	۱۰/۱	۲/۷	۱۲۲۸
گیائوند/۸۰	۲۸	۲۵/۱	تا حدودی	زیاد	همیشه	جمع
۸۳/ علیزاده	اصلاً	-	بعضی اوقات	روزهای تعطیل	هر روز	جمع
	۵۵/۶	-	۳۷/۱	۲/۳	۲/۳	۳۹۶
زارع/۸۴	اصلاً	کم خیلی کم	تا حدودی	زیاد	خیلی زیاد	جمع
	۴۱/۵	۱۱/۱ ۱۳/۷	۲۰/۵	۹/۸	۳/۴	۲۳۴
میرسندسی/۸۳	کم	متوسط	زیاد	جمع		
	۵۷/۳	۲۲/۹	۱۹/۸	۳۷۹		
پیمایش ارزش‌ها و نگرش‌های ایرانیان/۸۲	کم	متوسط	زیاد	جمع		
	۵۹/۲	۲۶/۹	۱۳/۹	۴۵۰۹		

۴-۲- رابطه ویژگی‌های عمومی دانشجویان با شرکت در نماز جماعت

الف) جنسیت و نماز جماعت: میزان شرکت در نماز جماعت، بر حسب جنسیت چندان متفاوت نیست. در نماز جماعت، ۹ درصد از دختران و ۱۱/۳ درصد از پسران، «همیشه» و نیز ۳۲/۴ درصد از دختران و ۳۱/۵ درصد از پسران، «اصلاً» شرکت نمی‌نمایند. این رابطه در سطح آلفای مطلوبی تأیید نمی‌گردد ($S=0/08$).

ب) پایگاه اقتصادی - اجتماعی خانواده و نماز جماعت: مقدار ضریب آزمون گاما درباره دو متغیر ترتیبی فوق، دلالت بر آن دارد که با افزایش میزان پایگاه اقتصادی - اجتماعی خانواده به میزان شرکت آنها در نماز جماعت افزوده می‌گردد. این رابطه از لحاظ آماری معنادار است ($S=0/000$).

ج) نوع دانشگاه و نماز جماعت: تفاوت در شرکت نمودن در نماز جماعت بر حسب وضعیت دانشجویان دولتی و آزاد، به لحاظ آماری متفاوت نیست ($S=0/28$). در این باره ۳۳/۵ درصد از دانشجویان دولتی و ۳۰ درصد از دانشجویان آزاد، «اصلاً» و در مقابل، به ترتیب ۲/۹ و ۲/۴ درصد، «همیشه» در این مراسم شرکت می‌کنند.

۵- وضعیت میزان رعایت امر به معروف و نهی از منکر در بین دانشجویان**۵-۱- میزان رعایت امر به معروف و نهی از منکر**

امر به معروف و نهی از منکر، به عنوان فریضه‌ای الهی، مورد سفارش می‌باشد. یافته‌های به دست آمده، نشان از توجه بسیار کم دانشجویان به انجام این عمل دینی دارد (۳۶/۶ درصد اصلاً، ۳۶/۲ درصد به ندرت، ۲۲/۶ درصد گاهی اوقات، ۳/۷ درصد اکثر اوقات و ۱ درصد همیشه). البته کم‌توجهی به این عمل دینی از یک سو، بیانگر آن است که پرداختن بدین رفتار در بین افراد جامعه در حد پایینی است و از سوی دیگر در کمتر تحقیقی مشاهده گردیده که میزان انجام این رفتارهای دینی مورد پرسش قرار گیرد. بنابراین از این لحاظ هم نوعی کم‌توجهی احساس می‌شود.

۵-۲- رابطه ویژگی‌های عمومی دانشجویان با امر به معروف و نهی از منکر

الف) جنسیت و امر به معروف و نهی از منکر: پسران بیش از دختران عنوان نموده‌اند که به امر به معروف و نهی از منکر در سطح جامعه می‌پردازند. گرچه در سطح شاخص‌های «همیشه» و «اکثر اوقات»، نسبت اختلاف چندان مشهود نیست؛ اما در سطح کسانی که «اصلاً» بدین کار مبادرت نمی‌ورزند، ۳۲/۸ درصد پسران و در مقابل ۴۰/۳ درصد، از دختران هستند. این تفاوت قابل ملاحظه به لحاظ آماری معنادار شده است ($S=0/02$).

ب) پایگاه اقتصادی - اجتماعی و امر به معروف و نهی از منکر: در بین دانشجویان با پایگاه‌های متفاوت، در سطح گزینه‌های «همیشه» یا «اکثر اوقات»، تفاوت چندانی مشاهده نمی‌شود؛ اما در سطح «اصلاً» نسبت افراد پایگاه‌های «خیلی پایین» (۲۰ درصد) و «پایین» (۳۴/۹ درصد)، در مقایسه با پایگاه‌های «بالا» (۴۸/۶ درصد) و «خیلی بالا» (۴۷/۳ درصد) کمتر می‌باشند. نتایج حاصل نیز مؤید این تفاوت به لحاظ آماری است ($S=0/000$).

ج) نوع دانشگاه و امر به معروف و نهی از منکر: مقدار آزمون خی دو و کرامر به همراه سطح معناداری متناظر، نمایانگر عدم تفاوت میان دانشجویان دولتی و آزاد در پرداختن به امر به معروف و نهی از منکر است ($S=0/50$)؛ به نحوی که ۳۴/۴ درصد از دانشجویان دولتی و نیز ۳۹/۲ درصد از دانشجویان دانشگاه آزاد، «اصلاً» بدین امر مبادرت نمی‌ورزند. کسانی که «همیشه» به رعایت این فرضیه دینی می‌پردازند، حدود یک درصد هستند.

۶- وضعیت میزان زیارت اماکن مذهبی در بین دانشجویان

۶-۱- میزان زیارت اماکن مذهبی

بررسی یافته‌های متعلق به میزان مشرف شدن پاسخگویان دانشجویان به اماکن متبرکه، نشان می‌دهد که در حدود ۳۲/۲ درصد در حد «کم» و در مقابل ۲۲/۶ درصد در حد «زیاد» بدین عمل دینی می‌پردازند.

نتایج پژوهش زارع به منظور مقایسه وضعیت این رفتار دینی در بین دانشجویان و غیر دانشجویان، نشان از توجه کمتر دانشجویان دارد، به نحوی که ۳۷ درصد دانشجویان و در مقابل، ۲۶/۸ درصد از غیر دانشجویان، در حد «کم» و نیز ۱۶/۲ درصد از دانشجویان و ۲۸/۶ درصد از غیر دانشجویان، در حد «زیاد» به زیارت می‌روند. از سویی مقایسه این نسبت‌ها با افراد عادی سراسر کشور، بیانگر آن است که ۲۳/۲ درصد در حد کم و ۳۴/۷ درصد در حد بسیار به زیارت می‌روند. این در حالی است که این نسبت در پژوهش حاضر، به ترتیب ۳۲/۲ و ۲۲/۶ درصد است (حدود ۱۰ درصد اختلاف). بنابراین نوعی کاهش توجه در رعایت این رفتار در بین دانشجویان مشاهده می‌گردد.

در مجموع، می‌توان چنین نتیجه گرفت که میزان تمایل به زیارت اماکن مذهبی در بین دانشجویان در حد پایین گزارش شده است. این کاهش هم در یافته‌های زارع در بین دانشجویان و غیر دانشجویان و نیز پیمایش موج دوم طرح وزارت ارشاد به خوبی مشهود است.

جدول شماره ۶: یافته‌های پژوهش‌های انجام‌شده پیرامون میزان زیارت اماکن مذهبی

جمع	همیشه	اکثر اوقات	گاهی اوقات	به ندرت		اصلاً	پژوهش حاضر/ ۸۴
۱۲۳۵	۴/۵	۱۸/۱	۴۵/۳	۲۰		۱۲/۲	
جمع	خیلی زیاد	زیاد	متوسط	خیلی کم	کم	اصلاً	
۲۳۵	۳/۸	۱۲/۳	۳۱/۵	۱۵/۳	۱۷	۲۰	
۱۷۵	۱۰/۹	۱۷/۷	۳۴/۹	۹/۷	۱۷/۷	۹/۱	
۴۱۰	۶/۸	۱۴/۶	۳۲/۹	۱۲/۹	۱۷/۳	۱۵/۴	
جمع	زیاد		متوسط	کم			پیمایش ارزش‌ها و نگرش‌های ایرانیان/ ۸۲
۴۵۵۱	۳۴/۷		۴۲	۲۳/۳			

۱-۶- رابطه ویژگی‌های عمومی دانشجویان با زیارت اماکن مذهبی

الف) جنسیت و زیارت اماکن مذهبی: نتایج محاسبه‌شده، دلالت بر آن دارد که دختران دانشجو نسبت به پسران، تمایل بیشتری در رفتن به زیارت اماکن مذهبی دارند. در سطح کسانی که «همیشه» به زیارت اماکن متبرکه می‌روند، ۵/۴ درصد دختر و ۳/۵ درصد پسر هستند. در مقابل، ۱۶/۱ درصد از پسران و ۸/۴ درصد از دختران، بدین امر نمی‌پردازند. این تفاوت قابل ملاحظه، به لحاظ آماری معنادار گردیده است ($S=0/000$).

ب) پایگاه اقتصادی - اجتماعی خانواده و زیارت اماکن مذهبی: انجام آزمون آماری متفاوت بیانگر آن است که بین این دو متغیر، رابطه معناداری وجود دارد ($S=0/007$)؛ به گونه‌ای که در سطح گزینه «اصلاً»، ۷/۵ درصد در پایگاه «خیلی پایین»، ۷ درصد پایگاه «پایین»، ۱۲ درصد در پایگاه «متوسط»، ۱۶ درصد در پایگاه «بالا» و ۲۰/۱ درصد در پایگاه «خیلی بالا» قرار دارند. بنابراین می‌توان نتیجه گرفت که دانشجویان دارای پایگاه پایین‌تر در مقایسه با بالاتر، بیشتر به زیارت می‌روند.

ج) نوع دانشگاه و زیارت اماکن مذهبی: یافته‌های به‌دست آمده نشان می‌دهد که ۵/۵ و ۱۹/۷ درصد از دانشجویان دانشگاه آزاد و نیز ۳/۶ و ۱۶/۸ درصد از دانشگاه دولتی «همیشه» و «اکثر اوقات» به زیارت می‌روند. در مقابل، ۱۴/۳ درصد از دانشجویان مشغول به تحصیل در دانشگاه دولتی و نیز ۹/۷ درصد از دانشجویان دانشگاه آزاد، «اصلاً» سعی نمی‌کنند به زیارت اماکن دینی بروند. این تفاوت در رفتارهای دینی به لحاظ آماری معنادار گردیده است ($S=0/004$). بنابراین دانشجویان آزاد در مقایسه با دولتی، بیشتر به زیارت اماکن مذهبی می‌روند.

۷- وضعیت میزان شرکت در مراسم تاسوعا و عاشورا در بین دانشجویان

۷-۱- شرکت در مراسم تاسوعا و عاشورا

میزان مشارکت دانشجویان در مراسم تاسوعا و عاشورای حسینی، در حد «کم» برابر با ۲۴/۵ درصد و در حد «زیاد» برابر با ۵۱/۲ درصد می‌باشد، که نشان می‌دهد نیمی از دانشجویان «اکثر اوقات» و «همیشه» در ایام عزاداری محرم شرکت می‌کنند. همچنین در این باره ۴۲/۲ درصد در پژوهش میرسدسی، ۳۱/۶ درصد در مطالعه علیزاده و ۳۴/۶ درصد در پژوهش زارع، در سطح «کم» و به ترتیب ۳۷/۵، ۴۳/۴ درصد در حد «زیاد»، به این مراسم می‌روند. مقایسه این یافته‌ها با نسبت شرکت افراد جوان غیر دانشجویی تهرانی، بیانگر آن است که ۷/۶ درصد در حد «کم» و ۷۱/۳ درصد در حد «زیاد» در مراسم تاسوعا و عاشورا شرکت می‌کنند. مطابق طرح ملی پیمایش ارزش‌ها و نگرش‌های ایرانیان نیز به ترتیب ۷/۶ و ۷۹/۷ درصد در حد «کم» و «زیاد» بدین عمل دینی می‌پردازند. بنابراین می‌توان نتیجه گرفت که دانشجویان نسبت به مردم و حتی در مقایسه با جوانان غیر دانشجویی، کمتر در مراسم عزاداری محرم شرکت می‌جویند.

جدول شماره ۷: یافته‌های پژوهش‌های انجام‌شده پیرامون شرکت در مراسم تاسوعا و عاشورا

پژوهش حاضر/ ۸۴	اصلاً		به ندرت		گاهی اوقات	اکثر اوقات	همیشه	جمع
	اصلاً	به ندرت	کم	خیلی کم				
۱۰/۵	۱۴	۲۴/۳	۲۵/۶	۲۵/۶	۲۵/۶	۱۱۶۷		
علیزاده/ ۸۳	اصلاً	به ندرت	گاه گاهی	اکثر اوقات	همیشه	جمع		
۱۸/۲	۱۳/۴	۲۳/۵	۲۶	۱۷/۴	۳۹۶			
زارع/ ۸۴ دانشجو غیردانشجو کل	اصلاً	کم	خیلی کم	متوسط	زیاد	خیلی زیاد	جمع	
	۲۲/۶	۱۲	۸/۵	۱۶/۲	۱۸/۴	۲۲/۲	۲۳۴	
	۴/۷	۲/۹	۵/۸	۱۵/۱	۲۷/۳	۴۴/۲	۱۷۲	
	۱۵	۸/۱	۷/۴	۱۵/۸	۲۲/۲	۳۱/۵	۴۰۶	
میرسدسی/ ۸۳	کم		متوسط	زیاد	جمع			
	۴۲/۲	۲۰/۳	۳۷/۵	۳۷۹				
پیمایش ارزش‌ها و نگرش ایرانیان/ ۸۲	کم		متوسط	زیاد	جمع			
	۷/۶	۱۲/۷	۷۹/۷	۴۵۵۱				

۷-۲- رابطه ویژگی‌های عمومی دانشجویان با شرکت در مراسم تاسوعا و عاشورا

الف) جنسیت و شرکت در مراسم تاسوعا و عاشورا: نسبت پسران دانشجویی که «همیشه» در مراسم مذهبی محرم شرکت می‌کنند برابر با ۲۶ درصد و در مقابل دختران

برابر با ۳۲/۵ درصد است. از سویی در شاخص «اصلاً»، پسران بیش از دختران (۱۶/۵ در مقابل ۸/۸ درصد) در این مراسم شرکت نمی‌نمایند. بر این اساس، این تفاوت به این معناست که دختران نسبت به پسران بیشتر در مراسم تاسوعا و عاشورای حسینی مشارکت دارند ($S=0/000$).

ب) پایگاه اقتصادی - اجتماعی خانواده و شرکت در مراسم تاسوعا و عاشورا: رابطه آماری معناداری بین دو متغیر فوق وجود دارد ($S=0/002$)؛ بدین معنی که در طیف کسانی که بیشتر در این مراسم شرکت می‌نمایند، ۲۸/۲ درصد دارای پایگاه «متوسط» و ۲۴/۶ درصد پایگاه «پایین» اند. در مقابل، دارندگان پایگاه اقتصادی - اجتماعی «بالا» (۱۷/۹ درصد) و «خیلی بالا» (۱۹/۳) قرار دارند. بنابراین کسانی که به لحاظ پایگاه خانوادگی در سطح «بالایی» قرار دارند، کمتر در این مراسم شرکت می‌کنند.

ج) نوع دانشگاه و شرکت در مراسم تاسوعا و عاشورا: ارتباط آماری معناداری میان نوع دانشگاه با میزان شرکت در مراسم عزاداری محرم وجود دارد ($S=0/000$). به طوری که بیشترین شرکت در این مراسم، در بین دانشجویان دانشگاه آزاد (۳۳/۲ درصد در مقابل ۱۸ درصد دانشگاه دولتی) و در مقابل، کمترین شرکت در این مراسم در بین دانشجویان دانشگاه دولتی (۱۵/۳ درصد در مقابل ۱۸ درصد دانشگاه آزاد) است.

نتیجه گیری

دین بارزترین جنبه فرهنگ بشری است و در عین حال، نهادی است که همیشه توجه متفکران بسیاری را در کنار سایر نهادی اجتماعی به خود جلب نموده است. در عین حال در جامعه ایرانی نیز دین با توجه به شرایط تاریخی، اجتماعی و سیاسی آن، از جایگاه بالایی برخوردار است. از این رو، پژوهش در حوزه ارزش‌ها و نظام دینی دانشجویان، در جهت درک تحولات و از سویی پیش بینی تغییرات آن، متضمن انجام مطالعات مستمر در طی سال‌های مختلف در بین دانشجویان است تا بتوان روند آنها را شناسایی و یافته‌ها را با یکدیگر مقایسه نمود. بر این اساس، نتایج بررسی صورت گرفته حاکی از آن است که رفتارهایی چون؛ روزه‌گرفتن، امر به معروف و نهی از منکر، زیارت اماکن مذهبی و شرکت در مراسم تاسوعا و عاشورا، کمتر مورد توجه دانشجویان (در مقایسه با جوانان غیر دانشجوی و مردم عادی سراسر کشور) قرار دارد. در مقابل، در رفتارهایی از قبیل نماز خواندن، قرآن خواندن و شرکت در نماز جماعت، تفاوت چندانی میان دانشجویان با جوانان غیر دانشجو و یا مردم عادی وجود ندارد.

بررسی دقیق‌تر نتایج در ارتباط با ویژگی‌های فردی، خانوادگی و تحصیلی دانشجویان، حاکی از آن است که بر حسب جنسیت افراد، یافته‌ها بیانگر تفاوت نمرات در رفتارهای دینی مختلف بین دختران و پسران می‌باشد؛ به گونه‌ای که دختران دانشجوی به نحو مشهودی نسبت به پسران رفتارهای دینی بیشتری نشان می‌دهند. البته بررسی دقیق‌تر این وضعیت بر حسب دو مؤلفه «رفتار دینی جمعی» و «رفتار دینی فردی»، مؤید این نکته است که انجام رفتار جمعی در بین دختران و پسران، تفاوت چندانی به لحاظ آماری ندارد؛ اما رابطه متغیر رفتار دینی فردی با جنسیت معنادار گردیده است. به بیان دیگر، می‌توان گفت دختران نسبت به پسران در انجام رفتارهای دینی فردی، نمره بالاتری را کسب نموده‌اند.

نتایج کلی بررسی پایگاه اقتصادی - اجتماعی خانواده و جایگاه آن در رفتارهای دینی نیز نشان می‌دهد که کسانی که پایگاه اقتصادی - اجتماعی پائینی دارند، توجه بیشتری به انجام رفتارهای دینی نسبت به دارندگان پایگاه بالا و خیلی بالا دارند. همچنین رابطه مؤلفه‌های «رفتار دینی فردی و جمعی» با پایگاه اقتصادی - اجتماعی، معنادار شده است.

در مجموع، ترکیب نمرات ابعاد مختلف رفتارهای دینی، نشان می‌دهد که میانگین نمره رفتار دینی در بین دانشجویان آزاد، به نسبت، بیش از دانشجویان دولتی است. تحلیل آماری مؤلفه‌های رفتار دینی بیانگر آن است که تفاوت نمره «رفتار دینی فردی» در بین دانشجویان آزاد با دولتی بسیار است؛ ولی منجر به رابطه معناداری در این خصوص نگردیده است. سایر یافته‌های مرتبط نیز گویای این نکته است که میانگین نمره «رفتار دینی جمعی» دانشجویان آزاد؛ به طور معناداری بیش از دانشجویان دولتی می‌باشد. در مجموع، می‌توان قضاوت نمود که دانشجویان دانشگاه آزاد اسلامی در بعد رفتار دینی و نیز مؤلفه‌های رفتار فردی و جمعی، به طور معناداری تقید بیشتری نسبت به دانشجویان دانشگاه دولتی دارند.

منابع :

- ۱- تامسون، کنت و دیگران (۱۳۸۱)؛ *دین و ساختار اجتماعی (مقالاتی در جامعه شناسی دین)*، ترجمه علی بهرامپور و حسن محدثی، تهران: کویر.
- ۲- دفتر طرح‌های ملی (۱۳۷۹)؛ *پیمایش ارزش‌ها و نگرش‌های ایرانیان، موج اول*، تهران: وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی.
- ۳- دفتر طرح‌های ملی (۱۳۸۲)؛ *پیمایش ارزش‌ها و نگرش‌های ایرانیان، موج دوم*، تهران: وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی.
- ۴- زارع، مریم (۱۳۸۰)؛ *بررسی تغییر نگرش‌ها و رفتارهای دینی جوانان*، پایان‌نامه دوره کارشناسی ارشد جامعه‌شناسی، دانشکده علوم اجتماعی دانشگاه تهران.
- ۵- سراج‌زاده، حسین و مهناز توکلی (۱۳۸۰)؛ «بررسی تعریف عملیاتی دینداری در پژوهش‌های اجتماعی»، *فصلنامه نامه پژوهش، ویژه مطالعات اجتماعی دین*، س پنجم، ش ۲۰ و ۲۱، صص ۱۸۸-۱۵۹.
- ۶- سراج‌زاده، حسین و فاطمه جواهری (۱۳۸۲)؛ *نگرش‌ها و رفتار دانشجویان*، طرح پژوهشی، وزارت علوم، تحقیقات و فناوری، دفتر برنامه‌ریزی اجتماعی و مطالعات فرهنگی.
- ۷- مرجایی، سیدهادی (۱۳۷۹)؛ *بررسی میزان دین‌گرایی و ایمان دینی در بین دانشگاهیان*، طرح پژوهشی، شورای عالی انقلاب فرهنگی.
- ۸- طالبی، ابوتراب (۱۳۸۰)؛ «عملکرد دینی دانشجویان و نمادهای دینداری در میان دانشجویان دختر»، *فصلنامه نامه پژوهش*، س پنجم، ش ۲۰ و ۲۱، صص ۹۶-۷۷.
- ۹- طالبان، محمدرضا (۱۳۸۰)؛ *دینداری و بزهکاری در میان جوانان*، تهران: وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی.
- ۱۰- غیاثوند، احمد (۱۳۸۰)؛ *بررسی فرایند جامعه‌پذیری دینی جوانان*، پایان‌نامه دوره کارشناسی ارشد جامعه‌شناسی، تهران: دانشکده علوم اجتماعی دانشگاه تهران.
- ۱۱- ----- (۱۳۸۴)؛ *بررسی نگرش دانشجویان نسبت به رفتارهای دینی*، تهران: کارفرما سازمان تبلیغات اسلامی، تحت نظارت جهاد دانشگاهی.
- ۱۲- کاظمی‌پور، عبدالمحمد (۱۳۸۲)؛ *باورها و رفتارهای مذهبی در ایران ۱۳۷۹-۱۳۵۳*، دفتر طرح‌های ملی وزارت ارشاد و فرهنگ اسلامی.
- ۱۳- همیلتون، ملکم (۱۳۷۷)؛ *جامعه‌شناسی دین*، ترجمه محسن ثلاثی، تهران: تبیان.
- ۱۴- نبوی، حسین (۱۳۸۰)؛ *دینداری و محرومیت*، پایان‌نامه دوره کارشناسی ارشد جامعه‌شناسی، دانشکده علوم اجتماعی دانشگاه تهران.
- 15- Durkheim, E. (1915); *The Elementary Form of The Religious Life*, Landon : Allen and Uniwin.
- 16- Geertz, C. (1966); *Religion as a Cultural System*, London: Tavistock.
- 17- Glock, Charles, Y. and Rodney Stark (1965); *Rligion and Society*, Chicago: Rand ms Nally.

